

O VIZITĂ INOPINATĂ LA BIBLIOTECA ACADEMIEI (1917)

Daniel CAIN

Résumé: Les disputes roumaino-bulgares de 1917 nous donnent une idée de l'impact que la Grande Guerre a eu sur la conservation du patrimoine culturel de la Roumanie. Peu après l'occupation de la capitale du Royaume roumain par l'armée des Pouvoirs centraux, les manuscrits slaves qui étaient en possession de l'Académie Roumaine suscitent l'attention de la Direction culturelle de l'État général de l'armée bulgare. Les 607 manuscrits sont considérés comme „bulgares” et, par la suite, plusieurs scientifiques bulgares viennent à Bucarest avec la mission expresse de les emporter et de les transporter en Bulgarie. Ce n'est qu'à peine après trois ans de démarches diplomatiques, que les manuscrits confisqués seront rendus à la Bibliothèque de l'Académie roumaine.

Mots clés: manuscrits, patrimoine culturel, Académie Roumaine, Bulgarie

La două luni după ocuparea Bucureștilor de către trupele Puterilor Centrale, bibliotecarul Academiei Române, Ioan Bianu, are surpriza unei vizite inopinate. În după amiaza zilei de 8/22 ianuarie 1917, sediul instituției este ocupat de un pluton de poliție militară germană, condus de un subofițer german „și pus la ordinele unui locotenent bulgar, numit Oreskoff”. Aceștia solicită, în baza unui ordin emis de comandantul poliției militare germane, să viziteze depozitul manuscriselor slavone. Ulterior, tot personalul Bibliotecii Academiei Române este evacuat, iar Bianu (care locuia în localul Academiei) este închis în apartamentul său, sub paza santinelor germane. În timpul nopții, „pe când atât bibliotecarul, cât și personalul de serviciu se aflau închiși în locuințele lor, cu sentinele la uși, toate manuscriptele slavone, în număr de 607 volume” au fost luate și transportate cu un autoturism la sediul poliției militare germane¹. În miez de noapte, Bianu este invitat să constate că nimic nu lipsește din depozitul Academiei în afara manuscriselor slavone ridicate de locotenentul bulgar. Acesta refuză să-i înmâneze bibliotecarului Academiei o hârtie oficială, conținând descrierea manuscriselor ridicate². Oreșkov va reveni, peste mai puțin de 48 de ore, solicitându-i lui Bianu informații despre un manuscris (zbornic) găsit la Tulcea și publicat în parte de către Ioan Bogdan (așa-numita Cronică de la Bistrița).³

¹ Arhiva diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Fond 71/1914, E2, vol. 137, f. 131.

² Alexandru Marghiloman, *Note politice*, II, Editura Institutului de Arte Grafice «Eminescu», București, 1927, p. 389-390.

³ I. Bianu, *Jurnal din timpul ocupației*, Biblioteca Academiei Române (BAR), Secția Manuscrise, Arhiva Ioan Bianu, II, mss 33, însemnare din 24 ianuarie 1917.

Locotenentul bulgar nu este un oarecare. Pavel Oreşkov (1884-1953) este un intelectual cunoscut în mediile de la Sofia, aflat în acel moment în fruntea Direcției de cultură de pe lângă Statul General al Armatei bulgare. Printre obiectivele acestei Direcții se numără, printre altele, organizarea de expediții științifice în teritoriile aflate sub ocupația militară bulgară, precum și conservarea antichităților în granițele etnice ale Bulgariei⁴. Manuscrisele slavone depozitate la Academia Română atrag atenția acestei Direcții, ele fiind considerate a fi „bulgărești”. Prin urmare, ele aparțin patrimoniului cultural bulgar. În consecință, Oreşkov sosește la București cu misiunea expresă de a ridica aceste manuscrise și de a le transporta în Bulgaria.

Reacția conducerii Academiei Române a fost imediată. Prin consultarea unor membri ai Academiei și a unor oameni politici importanți rămași în București⁵, o plângere este redactată și înmănată a doua zi celei mai înalte autorități militare a inamicului, feldmareșalul August von Mackensen. În această scrisoare, vicepreședintele Academiei Române, Ioan Bogdan, îi aduce la cunoștință lui Mackensen faptul că manuscrisele ridicate, deși sunt scrise în alfabet chirilic, nu sunt de origine bulgară și nu se referă la istoria Bulgariei. Cele mai multe dintre aceste manuscrise au fost scrise, între secolele XIV-XVIII, în limba slavonă veche bisericească în vechile mănăstiri din Moldova și Țara Românească. Este invocată atât Convenția de la Haga, cât și proclamația emisă de Mackensen către populația din București, potrivit căreia bunurile private nu pot fi confiscate. Aceasta este și cazul manuscriselor slavone aflate în proprietatea legală a Academiei Române, o instituție științifică privată, recunoscută ca atare de către Statul român. Reacția lui Mackensen este imediată, dispunând efectuarea unei investigații⁶. Acestuia i se prezintă dovezi că manuscrisele nu au fost ridicate din Bulgaria, în timpul campaniei militare din 1913, ci ele se aflau de mult mai mult timp în posesia Academiei Române⁷. O audiență îi este acordată vicepreședintelui Academiei Române. În timpul acesteia se discută nu doar despre retrocedarea manuscriselor slavone ridicate de locotenentul Oreşkov, ci și de soarta documentelor medievale luate de autoritățile române din arhiva orașului Brașov și transportate la Iași. A doua zi, mai precis la o săptămână după „această ispravă bulgărească”⁸, toate cele 607 manuscrise slavone sunt returnate Academiei, la ordinul expres al mareșalului Mackensen⁹. Gestul este apreciat unanim de academicienii români. Aceștia îi sunt recunoscători lui Mackensen pentru că „că ne-a scăpat astfel de umilința pe care încercase să ne-o impună bulgarii”¹⁰.

Decizia mareșalului Mackensen are importanță și pentru aliații bulgari. Dacă autoritățile germane ar fi fost de acord să ni se predea aceste manuscrise slavone, atunci

⁴ Румяна Конева, *Голямата среща на българския народ. Културата и предизвикателства на войните 1912-1918*, София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, 1995, с. 86.

⁵ Titu Maiorescu, *România și războiul mondial*, Ediție de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1999, p. 213.

⁶ *Analele Academiei Române*, Seria II, Tomul XXXIX. 1916-1919, Partea administrativă și debaterile, București, 1921, p. 59-64.

⁷ Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, II, Editura „Grai și suflet - Cultura Națională”, București, 1999, p. 173.

⁸ *Ibidem*.

⁹ I. Bianu, *op.cit.*, însemnare din 29 ianuarie 1917.

¹⁰ *Analele Academiei Române*, p. 66-67.

puteam spera că vom primi și alte obiecte de patrimoniu care prezentau interes pentru noi. Această constatare îi aparține lui Bogdan Filov, directorul muzeului de arheologie de la Sofia, trimis la București pentru a se alătura demersurilor întreprinse de Oreșkov¹¹. Misiunea specială a celor doi este de a cerceta cele mai importante biblioteci din capitala României (cea Națională, a Academiei și cea Universitară), în căutarea unor documente importante pentru „trecutul nostru glorios”¹². Sarcina lor este descrisă sumar de un alt membru al misiunii științifice bulgare în România: de a strânge antichități și manuscrise din muzeele și bibliotecile românești.¹³ Bogdan Filov reia demersurile pe lângă feldmareșalul Mackensen în privința chestiunii manuscriselor slavone aflate în custodia Academiei Române. În pofida protestelor părții bulgare, Mackensen decide să apeleze la un arbitru, în persoana profesorului Leopold Goetz, de la Universitatea din Bonn. Acesta este însărcinat să studieze toate manuscrisele slavone de la Academia Română și să se pronunțe în ce măsură pretențiile bulgare sunt întemeiate¹⁴. În același timp, Mackensen dă asigurări autorităților române că a luat toate măsurile necesare pentru a preîntâmpina dispariția vreunui document¹⁵. Cu binecunoscuta meticulozitate germană, profesorul Goetz studiază, timp de trei luni, într-o încăpere a Academiei Române manuscrisele slavone revendicate de bulgari. Aceasta, spre nemulțumirea membrilor misiunii științifice bulgare, care încearcă, fără prea mult succes, nu doar să influențeze decizia profesorului german, ci și să o urgenteze. O misiune științifică este trimisă, în acest scop, la Berlin, insinuând că problema obținerii acestor manuscrise a căpătat deja aspecte politice pentru opinia publică din țară¹⁶. Delegații bulgari sunt iritați de această întârziere, pe care o pun pe seama atitudinii părtinitoare a germanilor în privința pretențiilor formulate de autoritățile de la Sofia asupra unei părți a patrimoniului cultural al Academiei Române¹⁷. În cele din urmă, autoritățile germane vor opta pentru o soluție de compromis: jumătate dintre manuscrisele slavone în litigiu vor fi oferite bulgarilor „pentru scopuri științifice”, cu precizarea că această decizie nu va modifica regimul proprietății acestora, care trebuie reglementat abia după încheierea păcii¹⁸. La jumătatea lui iunie 1917, jumătate dintre manuscrisele slavone în litigiu sunt ridicate, cu acceptul germanilor, de același locotenent Oreșkov, împreună cu fostul atașat militar bulgar la București, colonelul Stanciov. Mai precis, este vorba de 305 manuscrise dintre cele 607 aflate în litigiu. „Cele 302 volume manuscrite rămase în localul Academiei nu au fost însă nici ele restituite Bibliotecarului de la care fusese luate, ci au fost închise

¹¹ Петър Петров (съст.), *Научна експедиция в Добруджа. 1917 г.*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, София, 1994, с. 61.

¹² Румяна Конева, *op.cit.*, с. 95.

¹³ *Научна експедиция в Добруджа*, с. 287.

¹⁴ *Ibidem*, p. 62

¹⁵ Dorin Demostene Iancu, „The German occupation of Romania 1916-1918: The impact in the collective mentality of the defeated”, în Gh. Cliveti, Adrian Bogdan Ceobanu, Adrian Vițalariu, Ionuț Nistor, *Romanian and European Diplomacy. From Cabinet Diplomacy to the 21st Century Challenges*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” - Beit, Iași-Trieste, 2012, p. 332.

¹⁶ Главно Управление на Архивите при Министерски Съвет, *България в Първата Световна Война. Германски дипломатически документи*, Том II (1916-1918 г.), „Архивите говорят”, 39, София, 2005 г., с. 260.

¹⁷ *Научна експедиция в Добруджа*, с. 311.

¹⁸ *България в Първата Световна Война*, с. 260, 297.

împreună cu alte cărți în încăperea bibliotecii, care fusese ocupată de Profesorul Goetz. Acea încăpere a fost pusă sub cheile și sub pecetea autorității militare și așa stă până astăzi (19 aprilie 1918 - n.n.) de la 23 Iunie 1917. Totodată și împreună cu numitele manuscrise ale Academiei au fost predate și 7 (șapte) manuscrise – Evangheliile – cari fusese luate și aduse de la Muzeul Național din București, unde se păstrau și erau expuse în vitrine pentru valoarea artistică a miniaturilor din ele sau a legăturii (ferecătorei) de argint în cari erau cuprinse. Toate aceste manuscrise, atât ale Academiei cât și ale Muzeului, au fost adunate din vechile mănăstiri și biserici ale țerei noastre, unde fusese aproape toate scrise și folosite în secolii trecuți. Ele formează deci prețioase monumente de pietate rămase din acei secolii și sunt documente de mare valoare pentru istoria culturală a țerei și a neamului nostru”. În aceste condiții, în aprilie 1918, conducerea Academiei Române face mai multe demersuri pe lângă prim-ministrul Alexandru Marghiloman și autoritățile militare germane, pentru restituirea acestor manuscrise, fără succes însă¹⁹.

Problema retrocedării acestor manuscrise slavone va fi soluționată abia după sfârșitul Marelui Război. Încă din primele zile ale păcii există o corespondență intensă între Academia Română și Ministerul român de Externe. Din această corespondență rezultă mici inadvertențe legate de numărul manuscriselor aflate în litigiu. Astfel, în 15 decembrie 1918, Ministerul de Externe vorbea despre 312 manuscrise slavone ridicate de autoritățile militare germane de la Academia Română pentru a fi trimise în Bulgaria. Drept răspuns, în adresa din 28 ianuarie/10 februarie, conducerea acestui for științific înainta Ministerului de Externe o descriere sumară a celor 308 manuscrise vechi „în limba slavă-veche”, duse la Sofia, în vara lui 1917. Chestiunea este adusă și la cunoștința unor misiuni diplomatice străine de la București²⁰ și va fi dezbătută și în cadrul Conferinței de Pace de la Paris. Prin tratatul de pace de la Neuilly, semnat în septembrie 1919, Bulgaria se obliga să restituie României toate documentele și obiectele de patrimoniu ridicate în timpul războiului²¹. Cu ajutorul diplomatului G.I. Ionescu, de la Comisariatul Guvernului Regal al României la Sofia, la începutul lunii mai 1920, 307 manuscrisele slave sunt recuperate de la Academia Bulgară de Științe și transportate la București. „Șapte dintre aceste volume sunt proprietatea Muzeului Național de Antichități, cărui se trimit de la Academie. Dintre volumele manuscrise ale Academiei nu s-a înapoiat însă unul singur care are Nr. 620; este un mic volum scris pe la anul 1800 și a fost dăruit Academiei de Generalul P.V. Năsturel, care îl cumpărase de la un anticar din București. El cuprinde un manual pentru Bulgari de a învăța limba turcească, cuvintele turcești fiind scrise cu slove cirilice”²². Academia Română a preferat să nu ceară pentru acest volum „o despăgubire bănească, cere însă să se continue cercetările spre a se găsi și înapoia numitul volum, sau a se da un altul – pe cât se va putea similar – spre a se compensa paguba făcută colecțiunii noastre”²³.

¹⁹ AMAE, Fond 71/1914, E2, I, vol. 137, f. 132-133, 142-143.

²⁰ Ibidem, f. 144, 150, 152-154.

²¹ *Traité de paix entre les puissances alliées et associées et la Bulgarie et protocoles signés à Neuilly-sur-Seine, le 27 novembre 1919*, Imprimerie de l'État, Bucarest, 1920, p. 25.

²² AMAE, Fond 71/1914, E2, I, vol. 137, f. 204-207.

²³ Ibidem, f. 229.

De soarta acestui volum și de problema decontării costurilor de transport a celorlalte manuscrise slavone, în valoare totală de 3778,90 lei²⁴, urma să se ocupe Serviciul român de restituiri, care va funcționa timp de câțiva ani și la Sofia, începând cu luna noiembrie 1921.

Daniel CAIN
Institutul de Studii Sud-Est Europene
al Academiei Române

²⁴ Ibidem, f. 270.